

To je také důvod, proč britské impérium není a nemůže být vzorem pro americký projekt světové nadvlády – s jedinou výjimkou. Británie znala své meze, a zejména znala současné i budoucí meze své vojenské moci. Jakožto země, která patřila do kategorie střední váhy, věděla, že nemůže držet světový primát v těžké váze na věky, což ji uchránilo od velikášství, které je jinak chorobou z povolání u různých rádo by dobyvatelů světa. Británie obsadila a spravovala větší část světa a jeho populace než jakýkoli stát před ní a zřejmě i po ní, věděla však, že nevládne a nemůže vládnout celému světu, a ani se o to nesnažila. Její námořnictvo, které skutečně bylo po dlouhý čas dominantní silou na všech oceánech, nebylo uzpůsobeno pro takový účel. Jakmile Británie za úspěšné pomoci útočné politiky a války dosáhla svého globálního postavení, zdržovala se v maximální možné míře zasahování do politiky evropských států a už úplně se vyhýbala politickému angažmá na západní polokouli. Snažila se dosáhnout toho, aby zbytek světa byl natolik stabilní, aby se mohla věnovat svým záležitostem, neříkala mu ale, jak se má chovat. Když éra zámořských říší západních států v polovině dvacátého století skončila, Británie si příchodu „větru změn“ povšimla dříve než ostatní kolonizátoři. A jelikož její hospodářská situace nebyla závislá na imperiální moci, nýbrž na obchodě, z politického hlediska se svým ztrátám přizpůsobila snadněji, stejně jako se již dříve přizpůsobila nejspektakulárnější porážce ve svých dějinách – tj. ztrátě amerických kolonií.

- Vezmou si Spojené státy z této situace ponaučení, nebo podlehnou pokušení udržovat si slábnoucí globální postavení spoléháním na politickou a vojenskou sílu, což bude mít za následek, že nebudou podporovat globální řád, mír a postup civilizace, nýbrž rozvrat, konflikt a rozmach barbarství? Jak pravil Hamlet: tot otázka. Odpověď nám dá jediné budoucnost. A jelikož historikové našťestí nejsou proroky, nemusím cítit profesionální povinnost vám tuto odpověď nabídnout.

* *global by řád? -> apheia n. morality = globalní řád? -> manipulovat*
napada

Dovolte mi, abych vám poděkoval za udělení čestného doktorátu na vaší proslulé universitě. Soluň je město, které pro mne znamená skutečně hodně nejen jako pro Žida, pro něhož není možné nevzpomenout na slávu i zmar největší židovské obce ve Středomoří, ale také jako pro člověka, který je socialistou a historikem dělnického hnutí. Řečtí socialisté se poprvé zapojili do Druhé internacionály prostřednictvím Soluňské dělnické federace. Protože Soluň po dlouhou dobu bývala mnohonárodním městem, její dělnické hnutí disponovalo, ba muselo disponovat vědomím internacionalismu. Snažilo se být hnutím, do kterého – cituji zde jednoho z bývalých předáků – „se mohou zapojit všechny národnosti, aniž by se musely zříci svého jazyka a kultury“. Soluň byla městem, které roku 1936 povstalo proti Metaxasově vládě a které bylo obětí jeho diktatury. Je pro mne ctí obdržet doktorát na vaší universitě, navíc ve městě, jako je toto. Prosím přijměte mé díky.

Od nově jmenovaných doktorů se očekává, že pronesou inaugurační proslov; rád bych proto učinil pár poznámek na téma zániku impérií.

Když jsem se narodil, všichni Evropané – s výjimkou občanů Švýcarska, tří skandinávských zemí a států na Balkáně, které bývaly součástí Osmanské říše – žili ve státech, jež byly součástí impérií v tradičním monarchickém či koloniálním smyslu tohoto slova. Někteří z nich, například obyvatelé Soluň, opustili Osmanskou říši jen těsně před první světovou válkou. Lidé v Africe žili pod vládou impérií takřka bez výjimky, stejně tak a již zcela bez výjimek žily národy v Pacifiku a na velkých i malých ostrovech jihovýchodní Asie. Nicméně vzhledem ke skutečnosti, že starobylá čínská říše zanikla nějakých šest let před mým narozením, bychom mohli říci, že součástí starých i nových impérií byly všechny asijské země snad s výjimkou Thajska (tehdy známého jako Siam) a Afghánistánu, jež si uchovávaly jakousi nezávislost na navzájem soupeřících evropských mocnostech. Pouze na americkém kontinentě, jižně od hranic Spojených států, se nacházely ponejvíce státy, které

kolonie neměly a samy koloniemi nebyly, třebaže nepochybně byly ekonomicky i kulturně závislé.] ⇒ *jaké místo v globálním systému*

Během mého života to vše zmizelo. První válka roztránila Habsburskou říši a dokonala rozklad Osmanské říše. Nebýt Říjnové revoluce, stejný osud by býval potkal i impérium ruského cara, jež bylo beztak silně oslabeno. Sláblo i impérium německé, které ztratilo jak své kolonie, tak císařskou korunu. Druhá světová válka zničila imperiální potenciál Německa, který se krátce naplnil za Adolfa Hitlera. Zničila také velké i malé koloniální říše imperiální éry: britskou, francouzskou, japonskou, holandskou, portugalskou, belgickou a také to málo, co zbylo z impéria španělského. (Mimochodem znamenala také konec relativně krátkého exkursu Spojených států do hájemství formálního kapitalismu dle evropského vzoru, jak jsme to mohli vidět na Filipínách a v několika jiných oblastech.) Konečně kolaps komunistických režimů v Evropě na sklonku minulého století ukončil existenci Ruska coby jednotného mnohonárodního celku, který byl typický pro carskou éru, a také kratší dobu trvajících sovětského impéria ve střední a východní Evropě. Matěřské země ztratily svou moc zároveň s tím, jak ztrácely své kolonie. Nyní již zůstává jen jediná potenciální imperiální mocnost.] –

Před třiceti léty většina z nás tuto dramatickou proměnu politické tváře planety uvítala a mnozí z nás tento postoj zastávají dodnes. Dnes se však na tuto dobu díváme z perspektivy neklidného nového století, které působí dojmem, že postrádá relativní řád a předvídatelnost studenovělečné éry. Doba impérií je pryč, dosud ale neexistuje nic, co by je účinně nahradilo. Počet nezávislých států, z nichž většinu tvoří úlomky bývalých impérií, se od roku 1913 zvýšil čtyřnásobně. Avšak zatímco teoreticky žijeme ve světě svobodných národních států, který měl dle presidentů Wilsona a F. D. Roosevelta nahradit svět impérií, v praxi žijeme v prostředí, o němž nyní zjišťujeme, že je vysoce nestabilní a v globálním měřítku chaotické jak na scéně mezinárodní, tak i uvnitř států. Ukazuje se, že určitě a zřejmě stále rostoucí množství těchto politických celků není schopno vykonávat základní funkce teritoriálního státu, popřípadě jim následkem činnosti odštěpeneckých hnutí hrozí rozklad. Ba co víc, od konce studené války žijeme ve světě, kde se v rozsáhlých oblastech Asie, Afriky, Evropy a částečně i Pacifiku endemicky vyskytují ne-

kontrolovatelné či jen obtížně kontrolovatelné ozbrojené konflikty. Masakry, které dosahují rozměrů genocidy, a masové vyhánění obyvatelstva („etnické čistky“) se opět odehrávají v měřítku, jaké nepamatujeme od doby těsně po druhé světové válce. Má tedy cenu se divit, že v některých zemích lidé, kteří pamatují éru impéria, litují jeho zániku?] –

Jak bychom měli na tuto impéria vzpomínat? Povaha veřejného i soukromého náhledu na minulost do jisté míry závisí na tom, jak dlouhá doba uplynula od zániku impéria a zda zanechalo nějaké následníky. Římské impérium – a to jak jeho část západní, tak i východní – bylo zničeno tak dokonale a tak dávno, že zůstalo bez nástupce, třebaže stopa, již zanechalo na svém území a dokonce i mimo něj, je nesmazatelná. Doba Alexandrova je nadobro pryč. Nic nezůstalo ani po Čingischánovi a Timurovi, po říších Ummajovců a Abbásovců. Pokud jde o novější dobu, Habsburská říše byla roku 1918 zničena tak důkladně, a navíc byla tak naprosto nadnárodní, že její kontinuita s malým národním státem jménem Rakousko je prakticky nulová. Nicméně často se stává, že určitá kontinuita zde je, zejména vzhledem k tomu, že mnohá impéria zanikla nedávno a že jejich zánik byl v bývalých mateřských zemích doprovázen, popřípadě následován obdobím značného politického i psychického napětí. Je skutečností, že žádný stát, který kdysi vládl nad koloniální říší, ji dnes nezamýšlí obnovit a ani v to nedoufá, avšak tam, kde mateřská země bývalého impéria přežila a je funkčním celkem – obvykle se jedná o národní stát – projevuje se v ní po jisté době tendence pohlížet na dobu minulé slávy s pýchou a nostalgií.] –

Existuje také pochopitelné pokušení přehánět jak výhody, které impérium ve své době údajně skýtalo svým obyvatelům – například vláda práva a pořádku na jeho území – tak i skutečnost (což je ospravedlnitelnější), že některá, ačkoli ne všechna zaniklá impéria byla vůči etnické, jazykové a náboženské různorodosti tolerantnější než národní státy, které z nich vzešly. Nicméně jak poznamenal jistý autor zabývající se impérii, když recenzoval pozoruhodné společenské dějiny vašeho města sepsané profesorem Mazowerem, „tato teorie je až příliš dobrá, než aby byla pravdivá“. [Realita života v impériu by neměla být ovládána selektivním vlivem pocitů nostalgie.] –

Praktický dopad má dnes pouze jediná kolektivní forma vzpomínek na impérium – pocit, že svrchovaná moc impéria, jež mu umožňovala dobýt svět a vládnout

mu, byla založena na civilizační nadřazenosti, jež je snadno ztotožnitelná s nadřazeností morální či dokonce rasovou. V devatenáctém století šly tyto pocity často ruku v ruce, avšak historická zkušenost s nacistickým Německem rasově či etnicky podložené nároky na nadřazenost z korektního politického diskursu vyřadila. Stále ale přžívá ani ne tak otevřeně vyjádřený, jako spíše mlčky proklamovaný nárok Západu na vlastní morální nadřazenost. Výrazem tohoto nároku je přesvědčení, že naše hodnoty a instituce jsou lepší než jiné a že je lze ostatním vnucovat – ba že bychom jim je vnucovat měli – pro jejich vlastní dobro, v případě potřeby i silou zbraní.

— Tvzení, že z historického hlediska impéria a imperialismus přinesly zaostalým národům civilizaci a na místo anarchie dosadily řád, je pochybné, i když nikoli zcela nesprávné. V době od třetího do sedmnáctého století většina impérií vznikla vojenským vítězstvím bojovných kmenů přicházejících z okrajových končin asijských a středomořských civilizací. Protože tyto kmeny byly kulturně zaostalé, porobeným a mnohdy rozvinutějším končinám nepřinesly prakticky nic kromě svých mečů a – pokud si chtěly své postavení udržet – ochoty používat infrastrukturu a znalosti těch, jež porazily. Něco nového přinesli pouze Arabové, kteří si s sebou vzali psaný jazyk a své nové náboženství. Evropané, kteří kolonizovali Ameriku, Asii a oblast Tichého oceánu, opravdu byli na technologicky vyšší úrovni než místní společnosti, třebaže až do devatenáctého století to v porovnání se společnostmi asijskými a některými islámskými neplatilo. Koloniální území nakonec byla skutečně začleněna do světové ekonomiky, jejímž centrem je Západ. Můžeme se ale ptát, v čem je bilance koloniální éry pozitivní pro ty obyvatele amerického kontinentu, kteří nejsou potomky evropských přistěhovalců, popřípadě – abychom použili novější příklad – pro obyvatele subsaharské Afriky.

Méně vyhraněné bývají vzpomínky na impérium u jeho bývalých kolonií. Většina kolonií či jiných území, která byla závislá na bývalých impériích, se proměnila v nezávislé státy, jež stejně jako všechny ostatní státy – bez ohledu na to, jak historicky nové a bezprecedentní mohou být – potřebují nejen vlastní vlajku, ale i historii. Jejich vzpomínky na bývalé impérium tak jsou téměř vždy určovány historií vzniku nového státu, jež na sebe obvykle bere podobu zakladatelského mýtu, v němž se hovoří o boji a osvobození. Vcelku po-

chopitelně také často dochází k zaujetí uniformně negativního postoje k éře imperiální vlády. Ve většině případů však takové postoje volají po uplatnění historické skepse. Mýty tohoto typu často nadsazují samostatnou roli osvobozenec- kých sil, podceňují ty místní síly, jež se nezapojily do osvobozenec- kého hnutí, a příliš zjednodušují vztah mezi impériem a podřízenou popula- cí. Dokonce i v zemích, v nichž měl osvobozenec- ký boj dlouhou historii, bylo oddělení od impéria zpravidla procesem komplikovanějším, než jak by se podle oficiálního, nacionálně zabarveného podání historie mohlo zdát. Pravdou je, že vzpoura porobených národů se sama o sobě o konec impéria zasloužila jen zřídka.

Vztah mezi impériem a jejich poddanými je komplikovaný, protože komplikovaný je i základ moci, kterou úspěšná impéria disponovala. Krátká období cizí oku- pace se mohou ve své podstatě opírat o vojenskou moc a o ochotu používat nátlak a teror, to však samo o sobě nemůže zaručit trvalou nadvládu, zejmé- na pokud se tato nadvláda uskutečňuje – jako tomu je téměř vždy – prostřed- nictvím relativně nevelkého množství cizinců, kteří jsou navíc obvykle men- šinou i v absolutních číslech. Jen si vzpomeňme, že počet britských civilistů, kteří se podíleli na vládě nad čtyřmi sty miliony obyvateli indické říše, nikdy nepřesáhl deset tisíc. Z historického hlediska platí, že impéria sice mohou být podmaněna vojenskou silou a ustavena terorem – řečeno jazykem Pen- tagonu, uplatňuje se „šok a úděs“ – nicméně pokud chtějí přetrvat, musejí se opírat o dva hlavní nástroje: spolupráci s místními zájmy a legitimitu vý- konné moci, přičemž zároveň musejí využívat nejednoty svých protivníků a jejich poddaných (*divide et impera*). Těžkosti, jimž musí čelit dokonce i ta nejmocnější okupační síla v situaci, kdy tyto nástroje chybí, názorně vysti- huje současná situace v Iráku.

— Nicméně přesně z tohoto důvodu nelze oživit starou imperiální éru, respekti- ve něco takového nemůže dokázat jediná supervelmoc. Jednou z hlavních předností západního imperialismu v jeho formální i neformální podobě bylo, že „pozápádnění“ bylo zpočátku jedinou cestou, jak modernizovat zaostalé ekonomiky a posílit slabé státy. Západní impéria, respektive cestou moder- nizace se ubírající mateřské země tradičních impérií, tak mohla díky tomu počítat s permanentní vstřícností těch místních elit, jež měly zájem na pře-

konání lokální zaostalosti. Tak tomu bylo dokonce i v případech, kdy se místní hlasatelé modernizace nakonec obrátili proti cizí vládě, jak se to stalo v Indii a v Egyptě. Paradoxní je, že indická národní hymna byla napsána jistým vysokým představitelem indické státní správy v době britské nadvlády, který sám byl přitom Ind. Globalizace vysoce rozvinutých ekonomik však způsobila, že se modernizace stala mezinárodním fenoménem. Jižní Korea se nemá co naučit od Spojených států, které odborníky na software dovážejí z Indie a svou administrativu vyvážejí na Srí Lanku, zatímco Brazílie produkuje nejen kávu, nýbrž také trysková letadla pro vysoce postavené podnikatele. Je možné, že obyvatelé Asie stále považují za užitečné posílat své děti na studia v západních zemích, kde je často učí emigranti z řad asijských akademiků, nicméně přítomnost lidí ze Západu v jejich zemích – o politické moci a vlivu, který mohou na místní úrovni mít, ani nemluvě – již není pro modernizaci jejich společností potřebná.

Různá rádooby impéria však čelí ještě většímu problému: nemohou se již spoléhat na poslušnost svých poddaných. Díky dědictví studené války dnes ti, kdo odmítají poslušnost, mají přístup ke zbraním, jež jsou dostatečně účinné, aby držely v šachu i silné státy. V minulosti mohla té či oné zemi vládnout relativní hrstka cizinců, protože lidé byli zvyklí na hierarchickou vládu a přijímali jakýkoli režim disponující faktickou mocí bez ohledu na to, zda byl místní či cizí. Bylo pravděpodobné, že jakmile je jednou ustavena imperiální vláda, budou jí odporovat pouze lidé, kteří odmítají jakoukoli ústřední státní moc, jedno zda místní či cizí, a kteří obvykle žijí v končinách, jakými jsou afghánské, berberské či kurdské hory, jež se nacházejí mimo účinnou civilní kontrolu. Ale dokonce i tito lidé věděli, že musejí žít bok po boku s mocí, která je přesahuje, s mocí nějakého sultána, cara či rádži. V dnešní době, jak to názorně dokazuje situace v bývalých francouzských teritoriích v Africe, přítomnost několika málo francouzských vojáků sama o sobě již k udržení místních režimů nepostačuje, jako tomu bývalo po několik desetiletí poté, co tato území získala formální samostatnost. Dnes se ukazuje, že ani veškerá ozbrojená moc vlády není schopna zajistit, aby si stát po dobu několika desítek let udržel nezpochybňovanou kontrolu nad vlastním územím – příkladem nám buď Srí Lanka, indický Kašmír, Kolumbie, pásmo Gazy a Západního břehu, či

— dejme tomu některé oblasti Belfastu. Ve skutečnosti čelíme všeobecné krizi moci a legitimacy státu, jež nastává dokonce i na území starých a stabilních evropských států, jako jsou Španělsko a Velká Británie. Za těchto okolností není žádná naděje, že bychom se mohli vrátit k imperiálnímu světu minulosti, o vyhlídkách na vznik historicky bezprecedentní, trvalé globální imperiální hegemonie jediného státu – Spojených států amerických – ani nemluvě, a to bez ohledu na to, jak velká je jejich vojenská síla. Věk impérií skončil. Musíme najít jiný způsob, jak uspořádat globalizovaný svět jedenadvacátého století.

↳ hlo ale?